

Самур

№ 6 (122) 2001-йисан 10-май

1992-йисан январдилай ақытзава

Мас 1000 манат

ЧИР-ТЕЧИР

КАВКАЗДИЗ ИСЛЯГЬВАЛ

Азербайжан Республикадин президент Гейдар Алиева кыле тухузвай яргьал фидай сиясат себеб яз, и йикъара Дагълух Къарабагъдихъ галаз алакъялу месэляяр гьялун патал дуьньядин чара-чара уьлквейра са-садан гуьгьуналлаз талуьк мярекатар кыле физва. Алай йисан 5-майдиз президентди Минск кваталдин Америкадин Садхъанвай Штатрин патай седри тир Кери Кавоно къабулна ва адахъ галаз Ки-Уестдин мярекатдилай гуьгьуниз кыле фейи крапин гьякындай ихтилат авуна.

Са шумуд югъ идалай вилик Йевангелия Академияди ва Бонндин вилик финин ва ислягьвилин фондуни Германиядин Локкум шегьерда "Кавказда ислягьвилин месэла" тивар алаз санал тешкил авур конфрансди вичин кивалах кылиз акъудна. Ина 150 алимди, политологди ва сиясатчиди Дагълух Къарабагъдин месэладин гьякындай чпин фикирар лагъана. Азербайжандин конфрансда иштирак авур векилри чпин рахунра Эрменистан чапхунчи тирди мад гилера малумарна ва къал ислягьвилелди арадай акъудунин рекьерикай баянар гана.

МАДНИ СА КОМПЛЕКС

Азербайжандин Милли Олимпиядин Комитетдиз регьбервал гузвай Милли Межлисдин депутат Илгъам Алиева спортдин рекьяй кылиз акъудзавай крар чи республика патал гзаф важиблур я. Адан куьмекдалди мадни са олимпиядин комплекс эцигзава. Генжеда эцигзавай и комплекс Бакудин ва Нахчивандин комплексар хьиз, дуьньядин стандартрихъ галаз къадайди жеда. Комплексдин къилин дарамат 1200 кас къадай къве зал, гьякни бокс, дзюдо ва къуршахар кьун патал утагъар гьякындайвал эцигзава.

Комплекса балклар гьялдай ва цин спортдихъ галаз машгьул жедай чкаярни дуьзарда. Эцигунар цинин йисан эхирдалди кылиз акъудун къетнава.

ВИРИДАЛАЙНИ ВИКИЕГЪДИ

И мукъвара кыл акъуддай ксари Германияда бокс мадни вилик тухуникай веревирдер авуна. Гамбургдин "Универсум" клубдихъ галаз пуд йисан икъяр кутлуннавай ва алай вахтунда ина яшамиш жезвай лезгийрин пешекар боксчи Заур Абдулгъамидов вичин заланвиле авай спортсменрин арада виридалайни гужлуди яз гысабнава. З.Абдулгъамидов 1999-йисуз пуд лагъай раундда машгур американви Марко Хурбанисаз уфтан хъанай.

ГЪУЬЛЕ КЪЕЙИ КЪЕГЪАЛ

Гъуьлуьн кьере авай Каспийск шегьерда мадни са лезги кьегъалдин тивар эбедиламишун къетнава. Дагъустандин Ахцегъ райондин Хуьруьгрин хуьре дидедиз хъайи, Харьковдин Авиационный Институт акъалтарай, академик Шамил Алиевахъ галаз санал цийи торпедояр арадал гъайи сад лагъай категориядин инженер-конструктор Мегъамед Гъажиева гзаф военный гимийра вичин цийи торпедояр синагъдай акъуднай. Эхиримжи гилера ам и ниятдалди 2000-йисан июлдиз Мурманскдиз ракъурнай. А члавуз гъуьлуьз акъатай ва це аклай "Курск" гимидин сад лагъай отсека хъайи Мегъамедаз садни ватандиз хтун кыисмет хъанач.

ЧЕХИ ГЪАЛИБВИЛИН 56 ЙИС

Ватандин чехи дяведин цаяр хкахъна 56 йис я. А ягъягъунра советрин миллионралди аскерри чпин чанар къурбанд авуна. Магърумвилеризни

Валентин Эмиров

заланвилериз килиг тавуна, гъар са халкъди Чехи гъалиб-вилик вичин пай кутуна. Лезгийри и дяведа 30 агъзурдав агакъяна чанар къурбанд авуна, агъзурралди чи ватангълияр бедендал гуьллейрин хирер алаз хтана. Ятлани чи халкъ гъалибвал къазанмишайбурун жергедик акатна. Чи халкъдин гъалибвал лезги аскеррин, офицеррин, генералрин, итимринни дишегълийрин игитвилерикай ибарат хъана. Шумудни са лезгиди Советрин Союздин Игитдин тивар къачуна. Къегъалвилелди женг члугур агъзурралди лезгийр орденризни ме-

Араз Алиев

далриз лайихлу акуна. Вишералди лезги бикейри аскервиллин пекер алукина, итимрихъ галаз санал сенгеррал хъана члехи кьегъалвилер къалурна. Ханбике Эмирсултанова, Суна Мурсалова, Мерзият Саидова, Таибат Пашаева, Секинат Азизова, Набисат Пашаева хътин чи къагъриман дишегълийрин тиварар ктабра гъатна.

Лезги кьегъалри чи халкъ генани машгурна. Чеп Советрин Союздин Игитдин тиварциз лайихлу акур Валентин Эмиров, Гъасрет Алиев, Араз Алиев, Эсед Салигъов, Мирзе Велиев, 1942-йисуз СССР-дин Гъукуматдин Премия къачур адмирал Гьенрих Гъасанов, дяведин вахтунда вичикай генерал-майор хъайи Магъмуд Абилов, чеп и дережадиз дяведилай гуьгьуниз лайихлу акур генерал-майор Мегъамедгъанифе Шайдаев, генерал-майор

Гъасрет Алиев

Гъажии Шайдаев, вич Ленин ордендиз, къуд Яру Таратл ордендиз, Суворован, Кутузован, Александр Невскидин тиваррихъ квай орденриз, гьякни маса орденриз лайихлу акур полковник Хийирбег Заманов, Италияда, Грецияда, Францияда, Югославияда фашистрихъ галаз женгер члугуна, гъа гъукуматрин орденриз лайихлу акур Шагъбуба Межидов, Мидгъад Ширинбеков, Мегъамед Гъасанбеков, Сулейман Кадиев хътин кьегъалрин тиварар дуьньядин чехи къагъриманрин жергедик акатна.

Чи кьегъалрин къагъриманвилериз дуьз кыммет гун патал са бязи делилар рикел хкун чарасуз я. Чи жегъилрин къенин несилдиз чпин бубайри къалурай кьегъалвилерикай гегьеншдиз чир хъана кланзава. Лезгийрикай сифте яз Советрин Союз-

Мирзе Велиев

дин Игит тивар къачур ахцегъви Валентин Эмирова регьбервал гузвай авиаполкуну анжах 1942-йисан август ва сентябрь варцара фашистрин 80-дав агакъяна самолетар яна телефоннай. Игит летчик В.Эмирова вичи са вацран кьене душмандин 9 самолет янай, немсерин вишералди аскерар гуьле гана кьенай. Вич гъелек хъайи юкъуз ада фашистрин 3 самолет телефоннай.

Вичин тивар маршал Р.Малиновскидин "Чехи гъужумда" ктабда гъатнавай ахцегъви пулеметчик Гъасрет Алиева тек са женгина 50 фашист яна кьенай. Советрин Союздин Игит тивар къачур Гъасрета акахъай дяведа немсдивай пулемет къакъудна, гъа пулеметдив 40 фашист телефоннай.

Къурагъ райондин Цилинг хуьрйи тир жегъил офицер Араз Алиева десантник хьиз душмандин вишералди аскерар телефоннай. 1942-йисан хуьтлуьз душмандихъ галаз кыле фейи пуд йикъан дяведа Араза 22 фашист яна кьенай, 8 машин куькварнай. 1944-йисан 21-июлдиз Араз Советрин Союздин Игитдин тиварциз лайихлу акунай.

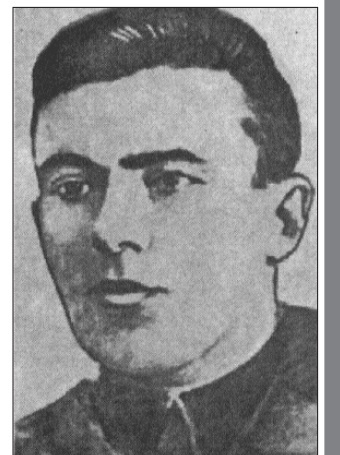
Вич Къурагъ райондин Клирийрин хуьрйи тир, батальондин командир хьиз машгур хъайи, "Красная Звезда" газет-

да акъатай макъалайра вичиз "Лезги шир" тивар гайи Эсед Салигъова 1944-йисан 15-ян-вардиз вичи регьбервал гузвай 30 десантникдихъ галаз санал 250-дав агакъяна фашистар телефоннай. Советрин Союздин Игит Эсед Салигъовакйи "Красная Звезда" газетди икк хъенай: "Къисайрик квай хътин лезги комбатди ширди хьиз женг члугуна ва вични шир хьиз кьена."

Къцар райондин Вини Лакларрин хуьре дидедиз хъайи сержант Мирзе Велиева артиллерист хьиз тивар-ван акъуднай. 1944-йисан 6-ноябрдиз ада Будапештдин мукъув гвай Вашад тивар алай хуьре текдиз фашистрин 20 танкунихъ галаз женг члугунай. И женгина ада фашистрин 5 танки 2 машин, вишдалай гзаф аскерар телефоннай ва вични кьегъал хьиз гъелек хъанай. Ам 1945-йисан 24-мартдиз Советрин Союздин Игит тиварциз лайихлу акунай.

Къцар райондин Клиурин хуьрйи тир къисайрик квай хътин военачальник генерал-майор Магъмуд Абилован алакъянрикай вири дуьньяди хабар къунай, гъатта Америкадин Садхъанвай Штатрин президент Г.Трумэна адаз члехи кыммет ганай.

Къе ихътин члехи къагъриманралди дамахвавай лезги

Эсед Салигъов

халкъди ислягьвал клани вири халкъарихъ галаз санал лугъузва: "Татурай мад чи чилерал ихътин бедбахтвилер, ихътин залан йикъар."

КОНФРАНС КЕЧИРИЛМИШДИР

Бу илин апрелин 28-дэ Бакынын Ы.Сарабски адына мэдэнијјет сарајинда лэзки ичтимаијјети нумајэндэлэринин иштиракы илэ "Самур" Лэзки Милли Мәркәзи Али Мәчлисинин конфрансы кечирилмишдир. Конфрансда 1997-2001-чи илләр әрзиндә көрүлмүш ишләр һаггында "Самур" Ләз-

ки Милли Мәркәзинин сәдри профессор Әли Мусајев һесабат мәрүзәси илэ чыхыш етмишдир. Сонра тәфтиш комиссијасынын сәдри Дадаш Мәһәмәдовун һесабаты динләнилмишдир. Һәр ики мäsәлә әтрафында кениш музакирәләр олмушдур. Конфранс гәрара алмышдыр ки, мәркәзин сәдринин сә-

лаһијјәтләри сәдрин I муавини Мурадаға Мурадағәјевә һөвалә олунсун, гурултаја һазырлыг ишләринә башлансын.

Конфрансда президент аппаратынын мäs'ул ишчиси Мүзәффәр Машајев чыхыш етмишдир.

"Самур" Ләзки Милли Мәркәзи

НОВОСТИ

ОРУДИЯ ПЫТОК ПОЛЬЗУЮТСЯ ПОВЫШЕННЫМ СПРОСОМ

● В последние годы резко возросла продажа орудий пыток. По сообщению "Гардиан", повышенным спросом пользуются электрошокеры разных типов, специально изготовленные плети с вплетенной в них проволокой, металлические ошейники, которыми можно придушить жертву, а также ножные кандалы и наручники с шипами, чтобы они рвали тело преступника и днем, и ночью.

Газета отмечает, что если в 1980 году всего 30 стран выпускали орудия пыток, то в 2001 году их стало уже 130. Причем их продукция идет нарасхват. Больше всех орудия пыток закупают Египет, Саудовская Аравия, Израиль и Тайвань.

Сейчас в недрах спецслужб разных стран разрабатываются новые универсальные средства пыток - такие, как ослепляющий лазер и аппараты, испускающие микроволны высокой частоты. С их помощью можно разгонять толпы демонстрантов и пытать отдельного человека, причиняя его телу нестерпимую боль.

ТЕХ, КТО МАЛО СПИТ, БУДУТ ШТРАФОВАТЬ

● В Китае собираются ввести закон, согласно которому школьники должны будут спать не меньше 8 часов в сутки. Лидеры компартии встревожены тем, что подрастающее поколение слишком много времени проводит за уроками в ущерб здоровью. Возможно, занятия будут начинаться не в половине восьмого утра, а на полчаса позже. Не исключено, что родителей, которые не смогут уложить ребенка вовремя в постель, ждет крупный штраф.

ГНИЛЬ ПЕРЕХОДИТ С ЗУБОВ НА ЛЕГКИЕ

● Многие и не подозревают, какая тесная связь существует между неухоженными зубами и больными легкими. Германские стоматологи предупреждают, что в гнилой зубной полости скапливаются бактерии, которые по дыхательным путям добираются до легких и выводят их из строя.

ИНДУСОВ ОБЯЗАЛИ НОСИТЬ УСЫ

● Желанию индийских юношей приобщиться к западной культуре не суждено осуществиться. Молодые жители небольшого города, насмотревшись кино и решив в подражание главному герою выбрить лицо - натолкнулись на непонимание местных властей. Им приказали срочно отрастить густые усы, которые носит каждый уважающий себя индус. Тот, кто в течение месяца не выполнит приказа, заплатит штраф.

КЕНГУРУ ЯЩУРОМ НЕ БОЛЕЮТ

● Австралийским поставщикам мяса на руку эпидемия ящера в Европе. Теперь покупатели, которые боятся подхватить вирус, стали отдавать предпочтение окорочкам из кенгуру. Мясо сумчатых на вкус не хуже говядины, а стоит даже дешевле.

16 СТРОЧЕК РАСТЯНУЛИ НА 100 СТРАНИЦ

● Стихотворение, всего 16 строк, написанное жителем Ричмонда Томом Боббитом и посвященное его невесте Элизабет, будет выпущено в свет в виде объемистой книги в сотню страниц. Что неудивительно. Ведь свадебный подарок Тома, его признание в любви, переведено на 100 языков мира.

- Я подумал, что неужели среди людей разных национальностей я не сумею найти по одному человеку, обладающему даром поэта и знающему английский язык, чтобы он сделал перевод моего стихотворения и переслал его в Ричмонд? - рассказывает Том Боббит. - В конце концов мне удалось осуществить задуманное.

НАШИ УЧЕНЫЕ

ШАМСЕДИН СААДИЕВ

Родился 12 сентября 1926 г. в с. Кымыл-кишлак Хачмасского района Азербайджанской ССР. По окончании школы работал в колхозе, сельской школе. Окончив в 1949 г. филологический факультет Азербайджанского университета, поступил в аспирантуру при Институте языкознания АН СССР. После защиты кандидатской диссертации с 1953 по 1960 гг. старший научный сотрудник, а с 1960 г. - зав. отделом Института языка и литературы АН Азербайджанской ССР, ведущий, а затем главный научный сотрудник. В 1965 г. в Институте языкознания Академии наук Грузинской ССР защи-

тил докторскую диссертацию по крызскому языку. После продолжительной болезни Ш.Саадиев скончался 26 января 1991 г.

Ш.Саадиев был крупным специалистом в области лезгинских языков. Им написано свыше 150 работ по различным вопросам лезгинского, крызского, азербайджанского языков. Был последовательным сторонником традиционного кавказоведения, придерживался и развивал взгляды на язык П.К.Услара, Л.И.Жиркова, А.Н.Генко, И.И.Мещанинова, А.С.Чикобава. Придал огромное значение сбору, описанию фактического материала бесписьменных языков и диалектов литературных языков. Этим, наверное, можно объяснить то, что Шамседдином Мурсаловичем написана работа под названием "Говоры азербайджанских лезгин", в которой отражены речевые особенности около 150 населенных пунктов Азербайджана, где проживают лезгины. Названия этих населенных пунктов интересны не только для лингвистов, но и для историков, этнографов, демографов.

Работы Ш.Саадиева "Изучение звуковых соответствий, наблюдаемых между родственными языками

и диалектами" (1958), "Об устойчивых элементах словарного состава крызского языка" (1959), "Склонение имен существительных в крызском языке (по данным села Крыз)" (1961), "Крызский язык" (1965) заложили прочный фундамент кавказоведения в Азербайджане. Шамседдин Мурсалович принимал активное участие в обучении языкам. Книги "Самоучитель азербайджанского языка" (совм. с З.Будаговой и А.Алекперовым), "Лезгинский язык", учебник для 1,2 кл. (совм. с А.Гюльмагомедовым) получили широкое признание в научно-педагогической общественности Азербайджана. Ш.Саадиев был известным популяризатором языковедческой науки: его "Рассказы о языке", "Так рождаются ваши имена", Библиография по азербайджанскому языку", "Библиография по лезгинскому языку" (совм. с А.Гюльмагомедовым) стали библиографической редкостью. В центре внимания ученого находились также проблемы взаимодействия языков. У Ш.Саадиева немало учеников в Азербайджане и Дагестане.

Ахмедулла ГЮЛЬМАГОМЕДОВ,
профессор ДГУ

НА РАЗНЫХ ШИРОТАХ

ЗАКИДИН РАМАЗАНОВ

Уроженец поселка Белиджи Дербентского района. Доктор биологических наук, профессор, член Национальных академий нескольких стран. Работал в Королевской Академии в Швеции, Кордовском университете (Испания), Луизианском университете (США). В настоящее время работает в Биотехническом центре по молекулярной биотехнологии (Канарские острова). Автор нескольких книг на английском языке о молекулярной биологии. Лекции читает на английском, испанском, шведском языках.

ГУЛНАРА ЭМИРГАМЗАЕВА

Уроженка селения Гелхен Курахского района. Оперная певица. Работала в Баку, Москве, выступала на самых престижных сценах. В настоящее время живет в США и продолжает петь на русском и английском языках.

ЭММА КАСУМОВА

Уроженка селения Хрюг Ахтынского района, первый мастер спорта Дагестана по художественной гимнастике. Работает тренером в Ташкенте.

ЭСЕД ШАХМАРДАНОВ

Родился в селении Ахты, заслуженный тренер Российской Федерации. Живет в Колумбии, тренирует борцов.

ЛИШНИЕ ДВИЖЕНИЯ СОКРАЩАЮТ ЖИЗНЬ

В последнее время все озаботились проблемой продления собственной жизни. Одни пьют какие-то средства Макропулоса, другие изнуряют себя занятиями на тренажерах. Но ни те, ни другие не знают, что все бесполезно, если они не подумают о сохранении своей энергии. Согласно теории, выдвинутой американскими и западногерманскими учеными, жизненный энергетический потенциал человека задан с рождения и считается величиной постоянной. Как только лимит исчерпывается, человек умирает.

Животные тратят 600 калорий на каждый грамм своего веса, а человек - в 2 раза больше, то есть 1200 калорий. При нехитрых подсчетах получается, что мужчина при его нормальном весе в 80 килограммов накапливает 96 миллионов калорий. Если он каждый день будет тратить по 2500 калорий, то он может прожить 105 лет. Но если он будет весить 100 килограммов, его жизненный потенциал сокращается. Во-первых, он больше ест и тратит больше энергии. Во-вторых, увеличивается работа его кишечника, которая сжигает 30% его дневных калорий. И в-третьих, он таскает за собой "рюкзак с жиром", на что тоже уходит немало энергии.

Из всего сказанного медики делают вывод, что со своим потенциалом калорий нужно обходиться бережно и правильно его распределять, для чего необходимо соблюдать правила 7 шагов:

1. Дольше живут те, кто принимает теплый душ. Человек - существо теплокровное и температуру своего тела должен поддерживать на одном уровне - 37° С. Во время принятия холодного душа сгорает много энергии.

2. Поскольку человек - существо теплокровное, то он должен попытаться как-то сократить для себя зимний период. Например, проводить отпуск в зонах с умеренным климатом, что тоже сохраняет его калории.

3. Очень важный элемент для долгой жизни - солнце, которое повышает тонус. Причина - в световосприимчивых клетках мозга, в так называемом эпифизе. Солнечный свет попадает в него через глаза и стимулирует образование серотонина, который повышает настроение и устраняет стресс.

4. Обязательный элемент - смех, который убивает нашего киллера - стресс. Ведь в стрессовых ситуациях повышается содержание гормонов адреналина и кортизола, которые вызывают учащенное сердцебиение и разрушают иммунную систему. В таких случаях наш организм расходует на 10% энергии больше, чем обычно.

5. А еще полезно минут 60 вздремнуть днем. Если же сон длится дольше, то на пробуждение потребуется больше сил, что тоже стоит калорий.

6. Ночью надо спать долго, не менее 8 часов, пока гормон мелатонин активизирует силы сопротивляемости организма и омолаживает его. Доказательством тому служат животные, впадающие в зимнюю спячку. Они живут дольше тех, которые бодрствуют. Например, летучая мышь живет 15 лет, а обыкновенная - максимум 3 года.

7. Осторожно с занятиями спортом. В больших количествах он, как и тяжелая физическая работа, только ворует у нас энергию. Лучше всего просто гулять или подниматься пешком по лестнице. В общем, делать то, что не утомляет.

ДАҒЫСТАН ЈЕНИЛИКЛӘРИ

ДАҒА БИР ОРДУ КЕНЕРАЛЫ

● Нечә көркәмли сәркәрдә, 30-дан чох кенерал вә адмирал јетирмиш ләзки халгы бу күнләрдә даҒа бир шад хәбәр алмышдыр. Русијанын Тачикистандакы сәрһәд гошунларында хидмәт едән, Чәнуби Дағыстанын Гуруш кәндиндән олан кенерал Рамазан Чәфәрова һәрби саһәдәки наилијәтләринә көрә жүксәк һәрби рүтбә - орду кенералы рүтбәси верилмишдир. Р.Чәфәров М.һүсејновдан сонра белә жүксәк рүтбә алмыш икинчи ләзки һәрбчисидир.

“ГӘДИМ ДӘРБӘНД ҺАГГЫНДА РӘВАЈӘТЛӘР”

● Дәрбәнд шәһәриндәки 3 сажлы мәтбәә һ.һүсејновун “Гәдим Дәрбәнд һаггында рәвајәтләр” китабыны чапдан бурахмышдыр. Шәһәр ичра һакимијәтинин мәдәнијәт идарәсинә рәһбәрлик едән һ.һүсејнов Дәрбәндин тарихинә, онун һәјатына даир мараглы мәлуматлар вә рәвајәтләр топламышдыр. Китаб охучу күтләләри арасында бөјүк мараг доғурмушдур.

ХАЛГ ШАИРИНИН ЈУБИЛЕЈИ

● Танынмыш табасаранлы гәләм саһиби, Дағыстанын халг шаири Муталиб Митаровун анадан олмасынын 80 иллији илә әлағәдар Дәрбәнддә кечирилмиш јубилеј тәдбирләри әсл поезија бајрамына чеврилмишдир. Тәдбирдә республиканын шәһәр вә районларындан кәлмиш нүмајәндәләр, шаирләр, јазычылар, Митаров поезијасынын пәрәстишкарлары иштирак етмишләр. Бәди һиссәдә шаирин табасаран, ләзки вә рус дилләриндә шәрһләри, онун сөзләринә бәстәләнмиш маһнылар сәсләнмишдир.

ПОЕЗИЈА ҺАГГЫНДА ЈЕНИ СӨЗ

● Дағыстан Дәвләт Университетинин аспиранты С.Бәдирханова “Азәрбајчан ләзкиләринин XVII-XIX әср поезијасы” мөвзусунда диссертасија мұдафиә едәрәк, филологија елмләри намизәди алимлик дәрәчәсини алмышдыр. Мүтәхәссисләрин фикринчә јени диссертасија ләзки поезијасы һаггында јени сөз дән, јени фактлар вә материалларла зәнкин гијмәтли әсәрдир.

ЕМИНХҮРҮН ПӘҲЛӘВАНЛАРЫ

● Бөјүк ләзки шаири Јетим Еминин адыны дашыјан кәндин - Еминхүрүн (Сүлейман Сталскы район) кәнч пәһләванлары Улјановск шәһәриндә Русија республикалары вә вилајәтләринин идманчылары арасында кечирилмиш сәрбәст күләш үзрә чемпионатда јени уғур газанмышлар. Онлардан Расим вә Валерик Мәһәмәдовлар гызыл, Артур Гараханов бүрүнч медала лајиг көрүлмүшдур.

1989-чу илдә кәнддә идман мәктәби јаратмыш, бир дәфә ССРИ вә дөрд дәфә Газахыстан чемпиону адыны алмыш күләшчи Абдулнасир Мәһәмәдкәримовун јетирмәләриндән Услар Фәрзәлијев карате үзрә Русија чемпиону, 6 нәфәр сәрбәст күләш үзрә Дағыстан чемпиону адыны алмыш, 6 нәфәр идман устасы дәрәчәсинә чатмышдыр.

ЧӘБҲӘ ҺӘЈАТЫНДАН КИТАБ

● Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндә гәһрәманлыгга дөјүшмүш, 20-дән чох орден вә медала лајиг көрүлмүш икид ләзки гызы Ханбикә Әмирсултанованын бу күнләрдә рус дилиндә нәфис тәртибатла, галын чилддә чапдан чыхмыш “Мәним гызылг илләрим” адлы ириһәчмли китаб республикада бөјүк мараг доғурмушдур. Мұһарибәнин дәһшәтләриндән, һәмчинин дағыстанлы гадынларын чәбһә һәјатындан бәһс едән бу китаба Дағыстан Республикасынын милли сијасәт, информасија вә харичә әлағәләр назирини М.Гусајев, Дәрбәнд шәһәр ичра һакимијәтинин сабиг башчысы Н.Алчијев вә индики башчы Ф.Газыһәмәдов, Доғгузпара район ичра һакимијәтинин башчысы И.Арабов вә башгалары спонсорлуғ етмишләр.

22 јашында өз дәстәси илә кенерал Деникинин ордусуна бөјүк зәрәр вурдуғуна, бир нечә дәфә јараланмасына бахмајараг, һеч вахт әлә кечмәдијинә көрә “гыргы” адландырылмыш, Дағыстанда илк дәфә Гырмазы Бајраг дөјүш орденини алмыш, 23 јашында дағлар өлкәсинин илк торпаг комиссары олмуш Мирзәбәј Ахундов чәми 31 ил јашамасына бахмајараг, нәинки Дағыстанын, һәмчинин Советләр өлкәсинин тарихиндә из гојуб. Торпаг һаггында декретин һәјата кечирилмәси илә әлағәдар онун һазырладығы “Социалист торпаг гурулушу һаггында Әсасна - мә”нин бүтүн өлкәдә өјрәнилиб тәтбиғ олунмасы УИК(б) МК тәрәфиндән төвсијә едилиб.

Дағыстан Вилајәт Партија Комитәси бүросунун ән кәнч үзвү олмасына бахмајараг, халг арасында бөјүк нүфуза малик М.Ахундов ән мәс’улијәтли вә-

зифәләрдә чалышмыш, Дағыстан Мәркәзи Ичрайјә Комитәси Рәјасәт һеј’әтинин сәдр мұавини, һәмчинин РСФСР вә ССРИ Мәркәзи Ичрайјә Комитәләринин үзвү кими өлкәсинин инкишафындан өтрү чох әһәмијәтли ишләр көрмүшдур. Сталин бунлары “ағласыгмаз бөјүк ишләр” адландырымыш, Ленин М.Ахундову “өзкәләри илә мұғажисә едилә билмәјән бөјүк истә’дад саһиби вә јени һөкүмәтә ән сәдағәтли адамлардан бири” кими гијмәтләндирмишдир.

1897-чи илин ијулунда Чәнуби Дағыстанын Мискиска кәндиндә анадан олмуш, 1928-чи илин августун сон күнүндә дүнјасыны дәјишмиш Мирзәбәј Ахундов һәмин илин сентјабрын 15-дә “Красный Дагестан” гәзетинин јаздығы кими “набир истә’дадлардан, халгын ән чох инандығы инсанлардан, ән чох севдији гәһрәманлардан бири” иди...

Онун һәјатынын ән ағыр илләри Харковла бағлы олуб. Бир мүддәт Ахтыдакы рус мәктәбиндә охујандан сонра Темир Хан Шуранын реалны мәктәбинә кирән, 1914-чу илдә ораны битирән Мирзәбәј 1915-чи илдә Новоалександрск (Харков) Кәнд Тәсәррүфаты вә Мешәчилик Институтуна дахил олур. Һәлә Темир Хан Шурада охујаркән ингилаби фәалијәтә башламыш Мирзәбәј Харковда тәләбәләр вә фәһләләр арасында кениш иш апарыр. Татар вә өзбәк дилләрини јахшы билән бу кәнч һәмин милләтләрдән олан фәһләләр арасында бөјүк һөрмәт вә нүфуз газаныр.

Икинчи курсда охујаркән ингилаби фәалијәтинә көрә һәбс олунан М.Ахундов Харковун ән дөзүлмәз һәбсханаларындан биринә салыныр. Бурадакы ағыр шәраит вә ишкәнчәләр ону јолундан дөндәрә билмәсә дә, сәһһәтини хејли пиләшдирир. 1917-чи илин феврал буржуа ингилабы илә әлағәдар азадлыға бурахыландан сонра бир мүддәт ағыр хәстәләнир вә там сағалмашы ингилаби иши давам етдирир. Чәнуби Дағыстан кәндлиләрини ајаға галдыран М.Ахундов 1919-чу илдә көнүллүләрдән ибарәт дәстә јарадараг, Деникинин ордусуна гаршы дөјүшүр.

Һәмин илин јайында кенерал Деникинә гуллуғ едән кенерал Хәлилов һәмјерлиләринә мұрачиәт едәрәк билдирир ки, Күрә даирәси Ағ ордуја 1077 әскәр вермәлидир. Әһали бундан имтина едәндә, даирәнин рәиси полковник Умашев һәрбчиләрин көмәји илә топладығы 300-дән чох чаван ләзкинә зорла Деникинин ордусуна јола салыр. Јолда әлијалын чаванлар әскәрләрлә әлбәјаха дөјүшә киришир, онларын бир һиссәси һәлак олур, сағ галанлар дағлара чәкиләрәк, Мирзәбәјин дәстәсинә гошулур. 500-ә јахын силаһлы ләзкијә башчылығ едән Мирзәбәј августда Гасымхүрә (индики Сүлейман Сталскы районун мәркәзи) кәлир вә бурада А.Акимовун, Т.Јүзбәјовун, К.Газыјевин вә Е.Фејзуллајевин дәстәләри илә бирләшир. Онлар деникинчиләрдән даирәнин мәркәзини бошалтмағы тәләб едирләр. Чавабында ағвардијачылар ләзкиләрә гаршы дөјүш әмәлијатына башлајырлар. Бурадакы гарнизонун көмәјинә Дәрбәнддән әләвә олараг тәпәдәндырнағадәк силаһланмыш 300 деникинчи кәлир. Ләзкиләр гарнизону вә әләвә гүввәни дармадағын едәрәк, хејли ағвардијачыны әсир алыр. Чохлу пулемјот, түфәнк, патрон вә дөјүш аты әлә кечирән дағлар бир нечә күн әрзиндә Күрә даирәсини тамамилә азад едир вә деникинчиләри Дәрбәнддән говмағы гәрара алыр. Августун 29-да Дәрбәнд уғрунда дөјүшләрдә јүзләрлә адамын һәлак олмасына бахмајараг, ләзкиләр деникинчиләри сыхышдырыр вә шәһәрин бир һиссәсини онлардан

азад едир. Ленин илк дәфә Мирзәбәј Ахундовун сорағыны бу дөјүшләрдә фәргләндә алыр вә “белә кәнчләрдән Гызыл Орду үчүн јахшы командирләр чыхар” дөјир. Тәлә елә кәтирир ки, бир нечә илдән сонра Мирзәбәј Ленинлә көрүшүр, амма командир кими дөјил, назир кими.

1920-чи илин нојабрын 13-дә Темир Хан Шурада Дағыстан халгларынын фөвгәл’адә гурултаји кечирилир. Бурада Күрә вә Самур даирәләри әһалисинин, јә’ни ләзкиләрин нүмајәндәләри иштирак етмирди. Онлар дағлар өлкәсини парчаламағ истәјән гулдур дәстәләринә гаршы вурлушур, сөзлә дөјил, әмәлләри илә

Өлкә башчысы сөздә дөјил, ишдә дә М.Ахундова јахын мұнасибәтини кәстәрир. Онун тәшәббүсү илә Дағыстан МССР Халг Комиссарлары Шурасы М.Ахундовун хатирәсинин әбәдиләшдирилмәси илә әлағәдар гәрар гәбул едир. “Красный Дагестан” гәзетинин 15 сентјабр 1928-чи ил тарихли сајында дәрч олунмуш һәмин гәрара көрә Маһачаладакы “Гырмазы дағлы” евинә, Маһачала Бајтарлығ Техникумуна, Дәрбәнд Кәнд Тәсәррүфаты Техникумуна онун ады верилир. Кәнд Тәсәррүфаты Институтунун тәләбәләриндән өтрү Ахундов адына үч тәғауд тә’сис олунур. Дағыстанын бир нечә кәндинә вә колхозуна Ахундовун ады верилур.

МӘШҲҮР ЛӘЗКИЛӘР ҺАГГЫНДА БИЛМӘДИКЛӘРИМИЗ

23 ЈАШЛЫ НАЗИР

Дағыстанын мұстәгиллијини тә’мин едирдиләр. Буна бахмајараг, фөвгәл’адә гурултајда Дағыстанын ән бөјүк халгларындан сајылан, о вахт сајча икинчи јердә олан ләзки халгынын иштиракы олмадан Дағыстан Мухтар Республикасынын јарадылмасы гәрара алынды. Сталин вә Орчоникидзенин дә иштирак етдији бу гурултајын икинчи мәсәләси Ленинлә көрүшмәк үчүн нүмајәндә һеј’әтинин сечилмәси иди. Н.Самурски әксингилабчыларла мұбаризәјә рәһбәрлик етдијиндән онун јеринә башга адам сечилди. Сталинин тәклифи илә С.Габијев дә нүмајәндә һеј’әтинин тәркибиндән чыхарылды вә Н.Самурскијә көмәк кәстәрмәк үчүн кәндәрилди. Онун јеринә Мәһәмәд Хизројев мәсләһәт билинди.

1921-чи илин февралын 12-дә Кремлдә Ленинлә көрүшүб бир нечә саат сәһбәт едән дөрд дағыстанлыдан бири о вахт 24 јаша тәзәчә гәдәм гојмуш Дағыстанын илк торпаг назирини Мирзәбәј Ахундов иди. Ленин Деникинин ордусу илә дөјүшләрдә кәстәрдији гәһрәманлыға көрә она миннәтдарлығ етмиш вә демилди: “Ән кәнч халг комиссарына ән чәтин комиссарлығы идарә етмәк нәсиб олуб. Инди Дағыстанын бүтүн торпағлары Сизин әлиниздәдир, јолдаш Ахундов, ону касыб дағлылар пајлајын.”

Ән кәнч назир мелиорасија вә мешә тәсәррүфатынын, шәрәбчылығ вә консерв сәнәјесинин дә дахил олдуғу халг торпаг комиссарлығыны хуҗус сәриштә илә идарә етдијинә көрә УИК(б)П МК вә Сталин тәрәфиндән жүксәк гијмәтләндирилмишди. М.Ахундовун 1928-чи илин августун 31-дә 31 јашында вахтсыз вәфат етдијини билән Сталин тәрчүмәчиси Ковыженко илә сәһбәтиндә демилди: “Мирзәбәј Ахундов чох көзәл инсан, әсл коммунист иди. Һејф ки, о, белә тез, кәнч икән вәфат етди.”

Тәссүф ки, өлкә гаршысында милсиз хидмәтләри олмуш белә бир адама гаршы өлүмүндән 10 ил сонра бөјүк һагсызлығ едилмишдир. 1937-чи илдә Н.Самурски һәбс едилдикдән сонра Дағыстанда рәһбәрлији әлә кечирән милләтчи гүвәләр онларча танынмыш ләзкидән бири кими Мирзәбәј Ахундовдан да гисас чыхдылар. Сағлығында она күч чатмајанлар бу мәтин инсаны вахтилә Самурски илә бирликдә ишләдијинә вә достлуғ етдијинә көрә тәгсирләндирдиләр. Беләликлә, 10 ил әввәл чыхарылмыш гәрар ләғв едиләрәк, М.Ахундовун ады һәр јердән көтүрүлдү.

Бу әмәлләри тәрәдәмләри ашкар етмәк узун илләр мүмкүн олмады. Ләзкиләрин Сталинә вә сонракы рәһбәрләрә мұрачиәтләри чавабсыз галды. Анчағ ССРИ дағыландан сонра үзә чыхарылан бир сыра архив сәндәләриндән мә’лум олду ки, 1938-чи илдә М.Ахундовла бағлы кәстәриши верән Дағыстан Вилајәт Партија Комитәсинин биринчи катиби Сорокин, ичра едән исә республика дахили ишләр комиссары Ломоносов олмушдур. Вахтилә деникинчиләрә көмәк кәстәрмиш сонунчуну Дағыстан рәһбәрлијинә кәтирәнләр онун әли илә нәинки ләзкиләрин, һәмчинин Дағыстанын диқәр милләтләринин онларча лајигли оғлуну арадан көтүрмүш, республикаја мадди вә мә’нәви чәһәтдән бөјүк зијан вурмушлар. Бу зијанын бир чох нәтичәләрини һәлә дә арадан галдырмағ мүмкүн олмамашдыр.

М.Ахундовун анадан олмасынын 100 иллији илә әлағәдар Дағыстанын ләзки районлары әһалисинин кечирдији митингләрдә вә диқәр тәдбирләрдә халгын вәтәнпәрвәр оғлунун тәмиз адынын бәрпа олунмасындан өтрү республиканын јухары органларына чохлу мұрачиәтләр едилмишдир. Бунун ардынча зијалылар вә депутатлар Дағыстан Республикасынын Халг Мәчлиси гаршысында мәсәлә галдырмышлар. Ләзки халгынын гәһрәман оғлуна гаршы едилмиш репрессиянын арадан галдырылмасы илә, она бәрәат газандырылмасы илә бағлы мұбаризә давам едир.

Мүзәффәр МӘЛИКМӘММӘДОВ

“КАВКАЗСКАЯ РОЗА”

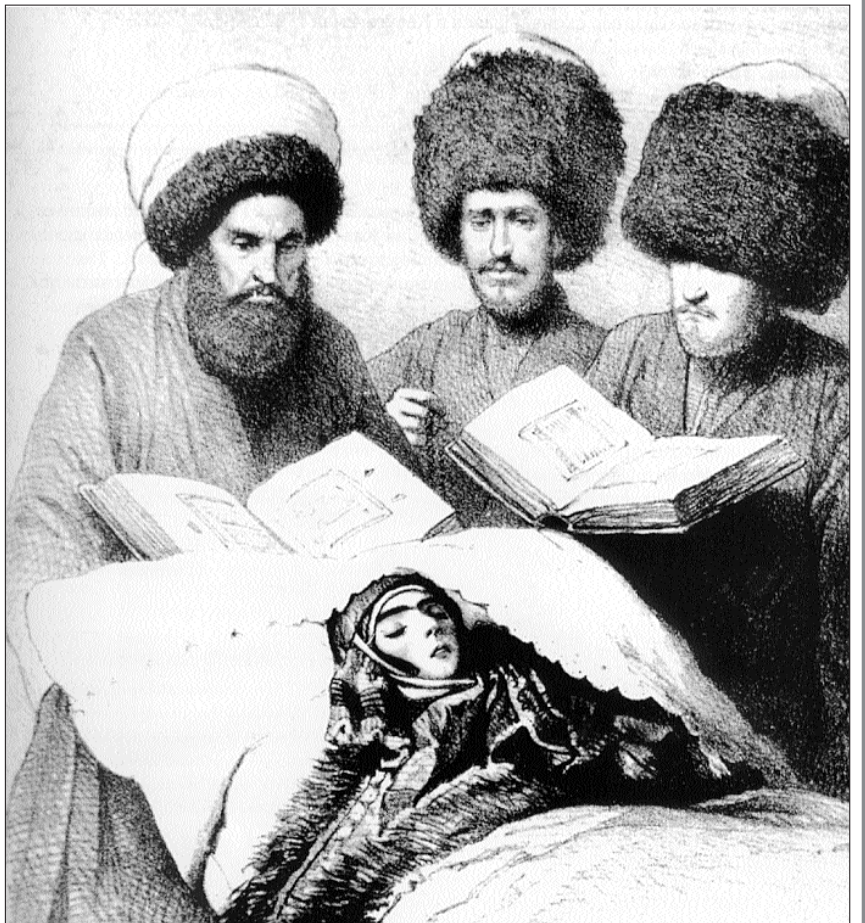
“Кавказская роза”, так называли Каримат, дочь Даниял-Бека султана Элисуийского, не перенесла климата Калуги. По-своему откликнулся на это печальное событие из Калуги В.Тимм на страницах своего журнала. Работа была исполнена художником по воображению, т.к. Тимм не был свидетелем смерти молодой женщины. Автор изобразил Каримат на смертном од-

ре, над которой склонились Шамиль и его сыновья: Мухаммад Шефи (с Кораном) и Гази Мухаммад (муж покойной).

Каримат (Керимет) (1837-1862 гг.) - дочь Даниял-Бека султана Элисуийского, генерала русской службы, который в 1844 г. перешел на сторону Шамиля и стал его набиом. В 1850 г. Каримат вышла замуж за Гази Мухаммада, сына имама Шамиля. Вместе с другими членами семьи имама переехала в Калугу, где прожила около двух лет и умерла от чахотки. Тело покойной было доставлено на Кавказ и погребено в Нухе. Сохранился словесный портрет Каримат, сделанный грузинскими князьями, бывшими в плену у Шамиля:

“... Высока, стройна, с тонкой, но очень грациозной талией; у нее карие глаза, небольшой, прямой, острый нос, прекрасно обрисованный рот и превосходные зубы; ко всему этому присоединяются еще густые и длинные черные волосы, черные брови и длинные ресницы, очень маленькие руки, белые, нежные с тонкими пальцами и округленными, загнутыми вниз ногтями; наконец, величавая гордость составляет общий характер ее наружности”.

Севда АЗИЗРИН

ЛЕЗГИЙРИН САД ЛАГЪАЙ КИНОАКТРИСА

ЧИ СЕЙЛИБУР

Аскарворин хзан XIX асирдин кьвед лагъай паюнилай башламишна Ахцегъа кьвенквечи хзанрикай сад хъана. Сафиятан члехи буба Алескер вичин девирда арифдар кас ва машгур художник тир.

Сафиятан буба Нуьгъбег Ставропольдин гимназияда, Бакудин реальный училищеда клелай, гъа аямдин савадлу ва кьвенквечи лезгийрикай сад хъана. Ам хъсан музыкант, художник-декоратор ва арифдар тир. Нуьгъбега Идрис Шамхаловахъ, Сефербег Агъабалаевахъ галаз санал гъеле 1905-ийсуз лезги театрдин бине эцигнай. Ада театрдин художниквал авунай.

Сафиятан бубадин вах (эме) Саяд лезги театрдин артистка, члехи стха Хасбулат Аскар Сарыджа твар-ван авай скульптор хъана.

Сафиятан гъвечи стхаяр - Бейбулатни Асеф хъсан пешекараг хъанай.

Сафият Ахцегърин хуьре 1907-ийсуз Нуьгъбеган хзанда дидедиз хъанай. А члавуз Аскарворин Нуьгъбега Самур округдин почтуну кьвалахзавай. Ада вичин вири аялрив мектебда клелиз тунай.

Сафиятани хуьрун мектебда клелнай ва гуьгъуьнлай ам члехи стха Хасбулатан патав Махачкъаладиз фенай.

Аял вахтарилай манирвал, музыкадал, шикилар члугунал ва литературадал рикл алаз члехи хъайи Сафията гъевескар артистри тешкилай лезги театрдин кьвалахдани, гъа аямдин адетризин килиг тавуна, иштиракзавай.

1926-ийс Сафият патал лишанлу йис хъанай. А члавуз Махачкъаладиз кьиле режиссер В.Касьянов аваз са жерге кинодин кьуллугъчяр, артистар атанай. В.Касьянова 10 йиса авай Сафиятаз къазахрин писатель Абай Кунанбаеван сценарийдай туькьурнавай “Адетрин лувилек” твар алай кинофильмда кьилин роль кьугун теклифнай. Лезги руша теклиф шаддиз къабула.

Кинофильмда диндин мавгуматдикай ва мусурман дишегълияр куьгъне адетрин къармахрай азад авуникай суьгъбет физвай.

Кинода къачур сифте камари лезги руш Сафиятан твар гегъеншдиз машгурнай. Кинофильмдиз талукъ яз акъатай рецензийра Сафиятан артиствили алакьунрикай зурбаз тарифнай.

Дагъви руш Сафиятан артиствили алакьунри машгур кинорежиссер Юрий Таричан фикирни желбнай. Ю.Тарича К.Шидкретан ва А.Шкловскийдин сценарийдин бинедаллаз туькьурнавай “Лукран лувар” кинофильм эцигун ниятдиз къачунвай. Ана гъерекат урусрин пачагъ Иван Грозныйдихъ галаз алакьалу яз кьиле физвай. Режиссер Ю.Тарич хейлин вахтунда Иван Грозныйдин кьвед лагъай паб хъайи черкес дишегъли Мария Темрюковнадин роль тамамариз жедай бажарагълу артисткадихъ къекъвенвай. Гъаргъикл ятлани Ю.Тарич Сафият Аскарвадихъ галаз гуьрушмиш хъана ва жегъил артисткадивай Мария Темрюковнадин роль тамамарун тлалабна. Сафията разивал гана.

Сафиятан вилик и кинофильмда гзаф четин месэла акъвазнавай. Ада урус члал ва адетар чин тийидай, вич гъурбатдиз акъатнавай дагъви дишегълидин къамат, адан хиялар, фикирар, гъерекатар ва психология ачухарун лазим тир. Гъелбетда, бажарагълу артистка Сафият Аскарвадивай и четин везифа тамамвилелди кьилиз акъудиз алакьнай.

“Лукран лувар” кинофильм и гьукуматда ва къецепатан улквейрин хейлин шегъера (Лондонда, Берлинда, Парижда, Нью-Йоркда, Мадрида) къалурнай. Жегъил артисткадин актервили лайхлувилер чи ва къецепатан печатди еке гъурметдивди кьейднай.

И кинофильмдила гъуьгъуьнзани Сафият Аскарвади са жерге кинофильмайра, гъакни М.Инсарован сценарийдай режиссер М.Абебеха эцигай “Чадра” твар алай кинофильмда иштиракнай.

Гъа икл къегъал лезги руша кинода кьвалахай йисара са жерге жанлу обраразар арадал гъана. Абурун арада Мария Темрюковнадин образ, гъелбетда, виридалайни лайхлулди хъанай.

Сафиятанбурун хзан (адан уьмуьрдин юлдаш летчик-истребитель Ян Хорват тир) мугъманрал рикл алай, инсанрихъ галаз какахъдай хзан тир. Икл Сафият Аскарва А.В.Луначарскийдин юлдаш артистка Розенеляхъ, кинорежиссер Роман Карменан юлдаш Нина Карменахъ, маршал Катукован юлдашдихъ галаз дуствилин алакьайра авай. Вичин хуьрунвиар мугъманвиллиз атай югъ Сафиятан уьмуьрда виридалайни шад югъ жедай, вучиз лагъайтла адаз Дагъустан, хайи хуьр тир Ахцегъар гзаф кландай.

Вичин уьмуьрдин эхиримжи йисара Сафият Аскарвади Москвадин Е.Вахтангован тварунихъ галай государственный театрда кьвалахзавай.

Лезги халкъдин бажарагълу артистка Сафият Аскарва яратмишунрин чагъиндаваз 1955-ийсуз залаз азардик вахтсуз кечмиш хъана.

Гъажи ГАШАРОВ

ИНТЕРЕС К ИБЕРИЙСКО-КАВКАЗСКИМ ЯЗЫКАМ

Недавно в Бакинском Словянском Университете состоялось второе заседание лингвистического кружка по иберийско-кавказским языкам. Заседание вел председатель кружка профессор Аслан Мамедли. На заседании выступила преподаватель Бакинского филиала ДГУ Асият Тинаева на тему “Лексический состав аварского языка”. Доклад был посвящен проблеме межъязыковых связей, в частности, истории языка, заимствованиям слов, перешедший из арабского, персидского и тюркского языков. Также были затронуты вопросы, связанные с ономастикой, наблюдаемой в аварском языке.

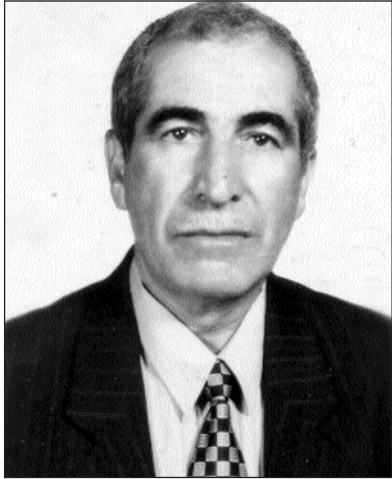
В обсуждении затронутых вопросов принимали участие преподаватель ДГУ Хаджар Гогаева, преподаватель БСУ Камран Гаджиев, доцент Вели Хидиров, а также студенты I, II, III курсов факультета “Дагестанская филология” ДГУ. В. Хидиров выступая на заседании кружка, говорил о формировании лингвистических школ по сравнительно-историческому изучению иберийско-кавказских языков, начиная с немецких ученых конца XVIII в. Палласа, Клапрота, Гюльденштедта, Шифнера, Эркerta, и русского ученого П.К.Услара. Особо выделил заслуги представителей Тбилисской кавказоведческой школы во главе с А.С.Чиковавы. Он также отметил дальнейшее развитие кавказоведческой школы в Дагестане.

Саида АБИЛОВА,
студентка III курса
Бакинского филиала ДГУ.

ПОЕЗИЈА

ДОНӘР ЗӘФӘР НӘГМӘСИНӘ

Азербайжан торпагынын мүгәддәс кушәси олан, даһи сәнәткарлар - шаирләр, бәстәкарлар, мүгәнниләр мәскәни сәйлан Шушанын ермәни дашнаклары тәрәфиндән ишғал олундуғу вахтдан онун гејрәтли оғул вә гызларынын фәрјады, аналарын аһ-наләси ағылара, бәјәтиларә, ше'рләрә дөнүб үрәкләри риггәтә кәтирир. Бу гәм долү нискил далғасы јад әлинә кечмиш торпаг һәсрәти илә јанашы, адамларда кәләчәјә, һаггын вә әдаләтин зәфәр чалачагына инам да јарадыр.

Вәтән торпагынын 20 фаизинин ишғал алтында олдуғу бир вахтда сојдашларымызы өз ше'рләри илә кәләчәк гәләбәләрә руһландыран сәнәткарлардан бири дә Иса Шушалыдыр. Ағыр репрессия илиндә, 1937-чи илдә Шушада анадан олмуш, өмрүнүн

ағсаггал чағында гисмәтинә Гарабаг дәрди дүшмүш Гулијев Иса Фәрман оғлу гәләмини сүнкүјә чевирәрәк, јорулмадан "Гарабаг шикәстәси"нин бир вахт зәфәр нәгмәсинә дөнәчәјини вәсф едир.

Шуша Педагожи Техникумуну вә һ.Б.Зәрдаби адына Кәнчә Педагожи Институтуну битирмиш, көчкүнлүк дөврүндә анасыны, ики гардашыны вә ики нәвәсини итирмиш шаир вәтәнә һәср етдији ше'рләр силсиләсинә көрә КИВ ҺИ-нин "Вәтән" мүкафатына ләјиг көрүлмүшдүр. О, бир нечә ил өввәл чапдан чыхмыш "Һәгигәтлә гошасан" китабынын мүәллифидир. Бу күнләрдә Иса Шушалынын јени китабы ишыг үзү көрәчәк. Шаирин "Гарабагын шикәстәси" ше'рини охучуларымыза тәгдим едирик.

"ГАРАБАҒЫН ШИКӘСТӘСИ"

Шушамызын чан јанғысы,
"Гарабагын шикәстәси".
Хан сәсинин ган јанғысы,
"Гарабагын шикәстәси".

"Кирс" Дағынын нур селиди,
"Чыдыр дүзү"н нискилиди,
Чаббарымын сәс зилиди,
"Гарабагын шикәстәси".

Үзејирин нәгмә ноту,
Натәванын ше'р оду.
Дөјүшләрдә Галиб орду,
"Гарабагын шикәстәси".

Дадымыза чан атан сәс,
Гәлбдә инам ојадан сәс.
Көнлүмүзү орудан сәс,
"Гарабагын шикәстәси".

Гарабагын од адасы,
Нәгмәкарын сәс бутасы.
Гурбанымын тар сәдасы,
"Гарабагын шикәстәси".

Сәсләнәр ел додағында,
Бүлбүлләшәр күл бағында,
Ағлар "Иса булағы"нда
"Гарабагын шикәстәси".

Иса, сәс вер ел сәсинә,
Дөн дилин һагг кәлмәсинә.
Дөнәр Зәфәр нәгмәсинә,
"Гарабагын шикәстәси".

АТАМ ӘНВӘР ҺӘСӘНОВУН ӘЗИЗ ХАТИРӘСИНӘ

ТӘСӘЛЛИ

Бу сәнсиз дүнјада, бу боз дүнјада
Мән нечә јашајым, билмирәм инди.
Сәни итирдјим о мүдһиш кечә
Гәлбимин ән инчә телләри динди.

Нә јахшы күнләрди, нә көзәл заман,
Онда сағлам идин, онда сағ идин.
Уча, өзәмәтли Шаһ дағы кими
Мәнә арха идин, мәнә дағ идин.

Күнләрим өтүшүр кәдәр ичиндә,
Сән идин өмрүмә мә'на, јарашыг.
Чәтин ки, тәсәлли тапардым, ата,
Әкәр олмасадјын өмрүмә ишыг.

Алберт ҺӘСӘНОВ,
Гусар рајону, Укур кәнди

АБАСБИГИДИН МАХ

Са чләвүз са ни ятләни тараризни ван кьвезвайди я, абурни гьавурда акьваз-вайди я, абурхъни махсус гьиссер авайди я лагъанайтла, зун адан члалахъ жечир. Вилералди акуна, кьатлудай ва фагьумдай мумкинвилерни хъана кланда инсандихъ.

Кцлара, зи багьдин са пипле абасбигидин тар ава. Гзаф члехи чка кьунвай ада, вичин гьяркьуь хилер кьуншидин багьдални вегьенва. Члехи багьда вири тарарилай тафаватлу жезвай кьакьан кьаматдин и таран тесниф ийин регьят туш. Шаирдин вилералди килигайтла, кьацуздавай сусахъ галаз гекьигиз жеда абасбигидин тар. Бегьер гьайила адан хилерикай гьармад са кило кьведай, ширин миже квахъзавай хьипи чухьверар куьрсар жеда. Вил алуд тийиз жезмай кьван килигиз клан жеда ваз. Тебиатдин виридалайни хьсан эсер я лугьуда на чухьвердин тар. Кватлна куьтягъ жедач адан бегьер. Июндин эхиррилай кьыл кутуна сентябрь алуькьдалди сиргьяр хьиз куьрс жеда хьипи чухьверар хилерикай.

Анжах тар акьван кьакьан, адан хилер акьван кеврек я хьи, садавайни акьахна чухьверар атлуз жедач. Дигмиш хьайи майвар заланвилиз таб тежез, мижедив ацлй кутарар хьиз са-сад таран кланик авахьда. Гьа ик! чеб-чпиз авахьай чухьвериз муьштерияр акьят-дчатлани хьуй ман! Иллаки члержер. Май-вайрал акьван члержер алтлуш жеда хьи, на лугьуди, са ни ятләни куьнуьдин кьыл алуднава. Алакьдатла члержерин хура акь-ваза кван, са чухьвер кьачун патал. Яргьи юкьуз таппа-тарапдин ванер ку-таз авахъзава дигмиш хьайи чухьверар. Гьа ик!, захавилелди бахшда абасбигидин тарци чаз вичин майвар.

Гьар экьунахъ яралай, гьилик члехи зинбилни кваз багьдиз экьечда зун. Гьар юкьуз са кьуншидиз пай ракуьрда за. Ингье, са сят гежел вегьейтла, тар-цив эгечлиз жедач. Члержери эгечлiday мумкинвал гуда кьван? Гьавилияй жуван клвалахар члержер ахварай ават тавунмаз

кьилиз акьудна кланзава.

Виринара машгьур хьанва чи абасбигидин тар. Рикле чухьвер акьур кьванбур вири кьведа чи варарихъ. Шаддиз пай гуда чна абуроз майвайрикай. Гьам бул, гьамни гзаф ширин я абасбигидин бегьер. Туьтлуьртла, зай хьайитла, гьайифни жеда жуваз рикляй. Гьавилияй захавилелди савкьват гуз алахьда зун майвайрикай, "мад хьша" лагьана рекье твада атайбур.

Сентябрь алуькьдалди датлана чухьверар бахшда чаз тарци. Вад йис я, чи хзан чухьвердин тарци бегьер гьайи, кутугай вахтунда райондиз хьфиз. Вад йис я чухьверд тарци чи багьдиз ярашугъ гуз. Зи рикле фад-фад чна и багь маса кьачур йис кьведа. Хилерин са паяр кьурана тан хьарт-хьарт хьанвай, кукварин незвай, клирияр хьтин куьлуь майвар кьацузамаз чилел авахьна терг жезвай и таран акунри зи кефияр члурзавай. "Кьуьзуь хьана чандихъ такьват кумач жеда адан. Атлудай вахт я", - лугьудай акур-акур са бязи ксар.

- Зулуз атлуда, - лагьана клевелай кьетна за. Атлун тавуна вучда кьван адакай? Гьаклан чка кьазва ада. Ингье, зулуз кар-кеспидихъ зи кьыл акьван какахьна хьи, райондиз хьфидай, багьдиз кьул-лугь ийидай вахт захъ хьанач. Садни гатфар алуькайла, тебиатдин бахтатар береда рекье гьатна зун Кцлариз.

Зи багьда цуьк акьуд тавур са хелни амачир. Им тахьана заз багьдин икьван дигай бере, тарари икьван цуьк акьудай легьзе акуначир. На лугьуди, са ни ятләни тарарал цуькведедин бешме вегьенвай. Сусариз ухар тарари гуьгьуьлдиз шадвал, хиялриз верцивал, гьиссериз чимивал гьизвай зи. И иервили зи рикл акьван хьуьтуьларзавай хьи, багьдай акьатна квализ хьфиз жезвачир завай саклани. Зун виридалайни гзаф гьейранарнавайди абасбигидин тар тир. Багьдин пипле кьилияй-кьилди цуькведедин диганвай кьакьан тар саки инсандин чиниз хьуьрезвай. Ништа, шумуд агьзур цуьк акьуднавайтла адан хилери. Зун жуван

вилерин члалахъ жезвачир: кьуьзуь хьана гьалдай фенвай, куквари шутумарнавай тар на лугьуди цийи кьилелай чандал хтанвай. Багьда авай вири тарарин цуькверилай гзаф цуьк алай гьа и са тарал. Таран тандилай кап аладарна за, зулуз гьил галукьун кумазни кьуру чкалар хьиз талашар алахъзавай адан хам

вижеваз клеви хьанвай. "Им вучтин сир я?" - жузава за жувавай. "Ик! хьанайтла хуп! хьсан тир!" - лугьуз теселлиярни гузва гагь-гагь жуваз. Са шумуд сятдин кьене тарцин кьакьан кьаматдиз, адан иер суйдиз килигна за. Пакад юкьуз Бакудиз хтай захъ азим вахтунда райондиз хьфидай мумкинвилер хьанач. Гатфарин назлу берени зи риклелай алатна. Эхирни июндин эхир кьилера рекье гьатна зун Кцлариз. Квализ агакьайла гьилевай пар гьаятдин варарихъ туна гьасьтда багьдиз фена зун. Са верци атир чкланвай вириризи, инсан бейгьушарзавай ада. Им вучтин аламат тир?

Абасбигидин тар акурла зун пагь атлана амукьна. Адан кьацу пешерин арадай вишералди чухьверар куьрс хьанвай. Азим майвар таран кланик, векьерал авахьнавай. Абурукай сад гьиле кьуна ни члугуна за: кьыл элкьуьрзавай атирди. Ахпа миже квахьиз-

квахьиз тлуьна за и чухьвер. Дадлуда кьван вуч тир! Хьуьтуьл, атирлу ва верци...

Им тахьана заз ихьтин аламат акуначир. Кьуьзуь абасбигидин тарцикай лшанни амачир. Яшамшун патал шанькуна гьатнавай ам и чагьинда бегьердивди диганвай. Ада чилиз мадни клеви пун вегьенвай. Адан хилер мадни гзаф хьанвай. Гьанвай бегьердал гьалтайла ам са тарцихъ галазни гекьигиз жедачир. Жаванни хьанвай, кьуватлуни абасбигидин тарци. И дегишвилерин себеб вуч тиртла? Яраб тарциз вич атлуда лагьай гаф ван хьанай жал? Белки им чухьвердин тарцин эхиримжи гуж, эхиримжи кьуват тир? Я тахьайтла, ада чилиз вичин эхиримжи муьгьуьббат баянарзавай? Белки чаз эхиримжи бегьер бахшна ахпа вичин уьмуьр кьилиз акьудиз кланзавай адаз?

Фикирри гьам гьизвай заз. Алатай зулуз инсафсуздаказ, регимсуздаказ лагьай гафар риклелни хкиз кланзавачир заз. "Абасбигидин тар атлана кланда". Гила масакла веревирдер ийизвай за адакай: Ихьтин тар неинки чи магьледа, гьатта вири Кцлара авач жеда. Чи кьадим, са куьнвни гекьигиз тежедай и сортунал кьериз-цлруз гьалтзава чун. Гзаф затлар хьиз и кьени, дадлу, атирлу чухьвердин тарарни акьваз-такьваз арадай акьатзава. Чи багьлар палмет ичерин, гьаклани патай-кьерехдай гьанвай вижесуз, акунар авай, амма дад авачир сортарин майдандиз элкьвенвай гилан аямда бубайри чаз эменни яз тунвай абасбигидин тарцел гьик! гьил кьажда? Им гунагъ карни я эхир...

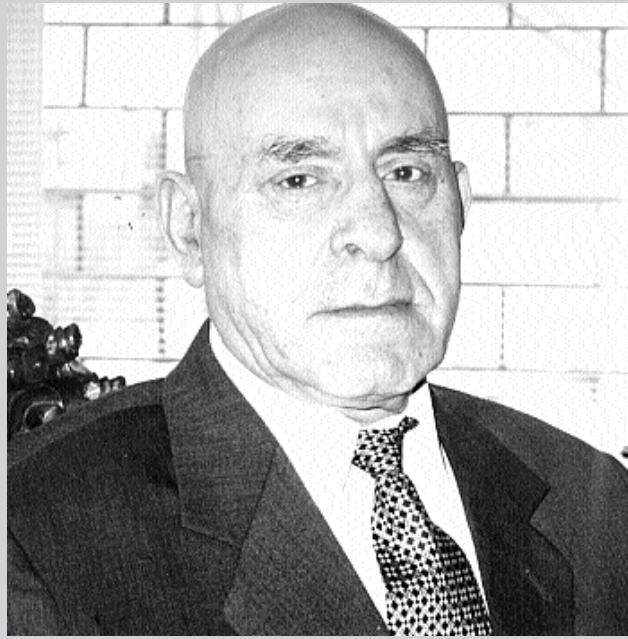
Вири гуж кватлна вичин жувавал, махсусвал, тикрарсузвал кьалурзавай абасбигидин тарци. Члал акьалтнайтла ада лугьуз тир: Чунни жанлурбу я эхир. Вахтар фена шукьвейла, зайиф хьайила тар кланяй атлудай зат! яни? Бес адан дердикай, гьалдикай хабар кьадай зат! тушни? Куьне яшлу инсанар чан аламаз чилин кланик кутазвани? Ва! Бес яшлу хьанвай тарциз вучиз гьяд кьазва?

Тар рахазвачир, амма и гафар ара датлана галукьзавай зи япарихъ. Хажалатдай вучдатла тийижиз амай зун. Вуч хьсан я абасбигидин тарци вичивичиз чара авунвай. Вуч хьсан я адаз и дуньядилай вахтсуз физ кланзавачир...

С. КЕРИМОВА

DƏLİDAĞSIZ DƏLİDAĞ

(очерк)

Беләләринә һәјатда аз төсадүф олунур. Үрәјиндә һәјат ешги гајнајан, гуруб-јаратмаг әзми илә јашајан, өз никбинлијини әтрафдакыларда да кечирмәји бачаран, хырда һиссләрдән узаг, нәфси тох, руһу зәнкин, башдан-баша идејаларла көкләнмиш, онлары һәјата кечирәнә кими динчлик билмәјән бу чүр инсанларын арзу вә истәкләринин сәрһәди олмур. Сизә һаггында сөһбәт ачагағым Шамил Әскәров да беләләриндәндир. Ону тәкчә Кәлбәчәр ели дејил, Азәрбајчанын бүтүн зијалылары јахшы таныјырлар. Бу истәдадлы адамын фәалијәт диапазоны о гәдәр кеңиш, көрдүјү ишләр о гәдәр санбаллыдыр ки, ону бирмәналы шәкилдә феномен адландырмаг олар. Халг јазычысы Әли Вәлијев она "Дәлидағ" ләгәбини вериб. Бу ад она јарашыр - Кәлбәчәрин бу һәјрәтамыз дағы кими әзәмәтли, гүдрәтли вә јенилмәздир Шамил Дәлидағ. Лакин белә шәхсләр сәдәликләри учбатындан онлары көзү көтүрмәјәнләрин һөрдүкләри тора асанлыгла дүшүрләр. Нә јахшы ки, сонра заман һәр шеји јолуна гојур, һагг вә әдаләт өз јерини тапыр.

"Совет кәнди" гәзетинин мүхбири олдуғум илләрдә тез-тез Азәрбајчанын рајонларында е'замијәттә олурдум. Кәлбәчәрә дә вахташыры јолум дүшүрдү. Рајон Халг Маариф Шәбәсинин мүдири Шамил Әскәров һаггында јерли чамаатдан о гәдәр хош сөзләр ешитмишдим ки, бу барәдә мәгалә јазмаг гәрарына кәлмишдим. Анчаг Шамил мұәллим атлы олмушду, мәнсә пијада, һеч чүр онунла көрүшүб сөһбәт едә билмирдим. Шәхси тәшәббүсү илә кәндләрдә мәктәпләр тикдирдијиндән, кәбинетиндә надир һалларда олурду. Рајон маарифинин узун илләрдән бәри диггәтдән кәнарда галмасы, колхоз вә совхозларын игтисади чәһәтдән зәиф олмасы бурада дәвләт һесабына мәктәб биналары тикмәјә имкан вермәдијинә көрә о, јерли имканлардан вә республиканын мүхтәлиф бөлкәләриндә рәһбәр вәзифәләрдә чалышан достларынын көмәјиндән истифадә едирди. Ордан-бурдан учуз гијмәтә иншаат материаллары тапыб рајона кәтирирди. Кәндләрә кедиб чамаатла сөһбәт едир, мәктәб биналарынын иншасынын вәчиблијини баша салырды. Тикintiјә көмәк едәнләри вә ја онларын өвдәләрини мәктәбә тәсәррүфат мүдири, китабханачы, хадимә тәјин едәчәјинә сөз верирди. Маариф Назирлији тәрәфиндән ајрылмыш бир вагон сement

азлыг тәшкил етдијинә көрә ахтарыб Чомәрд кәнди јахынлығында әһәнкдашы јатағы тапмышды. Гышын чиләсиндә бурада ики нәһәнк гују газдырыб 400 тондан артыг әһәнк истәһсал етмишди.

Һәмин илләрдә Шамил мұәллим тәшәббүсү вә чамаатын көмәји илә Кәлбәчәрдә 470 синиф отағы тикилмиш, 5 орта мәктәбин сајы 28-ә чатдырылмыш, 46 ибтидаи мәктәбин 39-у сәккизиллик мәктәбә чеврилмиш, 25 кәнддә јени мәктәпләр ачылмыш, али мәктәпләрә гәбул олунанларын сајы 10 дәфә артмышды.

Бүтүн бунлар барәдә мән о вахт рајонда кечирилмиш ушағлары әла гијмәтләрлә охујан валидејнләрин рајон конфрансынын иштиракчыларындан ешитдим. Шамил мұәллимлә јенә көрүшә билмәдик. Бир күн әввәл һансыса кәнддә тикinti үчүн кәсилмиш ағачлары машына јүкләјәндә чијни бәрк әзилмишди. Конфранс гуртаран кими ону бирбаша хәстәханаја апармышдылар.

Бу һадисәдән бир нечә ај сонра ешитдијим хәбәр мәни сарсытды. Шамил Әскәров һәбс олунуб! Шамил мұәллим өмүр китабынын сирр думанына бүрүнмүш бу сәһифәләрини бәлкә дә вәрәгләмәздик. Лакин онун шәхсијәтини вә характерини ачан бу һадисәни хатырламаға дөјәр. Едилмиш һаггсызлыг нәтичәсиндә евиндән, доғмаларындан, јурдундан дидәркин салынмыш бу инсан узун ајрылыгдан сонра рајона гајыданда чоху онун дәјишдијини, бәдбинләшдијини зәнн едирди. Лакин Шамил мұәллим гәрибә бир шөвг вә һәвәслә тарих-дијаршүнаслыг музеји үчүн експонатлар топламаға башлајанда вахтилә она пислик етмиш бәдхаһлар да һәјрәтә кәлмишдиләр. Шамил мұәллим бу ишә инад вә гәтијәтләрә елә киришмиш, музеј үчүн бина тикмәјин вачиблијинә рајон рәһбәрлијини елә инандырмышды ки, тезликлә рајон ком бинасынын јахынлығында үмумхалг имәчилији јолу илә музејин иншасына башланмышды. Бураја Кәлбәчәр дағларындан ән гијмәтли дашлар кәтирилирди.

Музејин ачылышы әсл ел бајрамына чеврилди. Бу музеј халг арасында шаир, әдәбијатшүнас, алим вә ичтимаијәтчи кими танынан Шамил мұәллим мин ме'мар, археолог, кеолог, сәнәтшүнас, этнограф кими истәдадыны да үзә чыхарды. О, ики илдә мисли-бәрәбәри олмајан бир иши көрүб мејдана чыхармышды.

Кәлбәчәр ермәни ишғалчылары тәрәфиндән ишғал олунанда Шамил мұәллим дә гисмәтинә Бақыда гачын өмүр јашамаг дүшдү. Амма о, тәләјә бојун әјән, руһдан дүшән адам олмадығына көрә пајтахтда јени бир Кәлбәчәр тарих-дијаршүнаслыг музејинин әсасы-

ны гојду. Бу јахынларда музејин бәдиетнографик сәркиси кечирилди. Бура кәлән тамашачыларын сајы 10 миндән артыг иди. Инди музејин 4 миндән јухары експонаты вар. Көрдүјү бөјүк ишләрә көрә исә Шамил Әскәрова Республиканын Әмәкдар Мәдәнијәт Ишчиси фәхри ады верилмишди.

Шамил мұәллим миллијәтчә күрдүр, азәрбајчан вә күрд дилләриндә јазыб-јарадыр. Онун Хәлил Рза Улутүркә јаздығы бир ше'риндә дејилир:

Чар чәкиб дејирәм бүтүн чаһана,
Күрдәм, күрдлүјүмә сөз ола билмәз.
Мәним көзүм кими Азәрбајчана
Кешик чәкә билән көз ола билмәз.

Бағдад университетинин профессору Камал Мүзһәр Шамил Әскәров һаггында ("Һәвраки" гәзети, Бағдад, 1 январ 1990) јазыр: "Шамил Әскәров Азәрбајчаны өз доғма вәтәни һесаб едир вә ону үрәкдән севири. Ејни заманда онун милли күрд һиссијаты да һәдсиздир. Һәгигәтән дә вәтәнпәрвәр вә әсл инсан белә олмалыдыр".

Шамил Дәлидағын Азәрбајчана һансы телләрлә бағлы олдуғу онун ашағыдакы ше'риндән ајдын көрүнүр:

Дејирләр ки, бир оғулу
Доға билмәз ики ана.
Чох узаға кетмәјин һеч,
Мән тимсалам бу күн она.
Бир анам күрд, бир анам од -
Одлар јурду Азәрбајчан.
Икисинин јолунда да
Көз гырпмадан верәрәм чан.
Од анама даш атаны
Дири-дири сојарам мән.
Күрд анама саташанын
Көзләрини ојарам мән.

Шамил мұәллим 18 китабын, јүзләрлә елми вә публицистик мәгаләнин мұәллифидир. Һәлә Кәлбәчәрдә икән о, "Азәрбајчан дилинин мәнзүм чинас лүғәти" үзәриндә ишләјир, бу сәһәдә көркин ахтарышлар апарырды. Азәрбајчан јазылы әдәбијатында ән чоху 7-8 мәнәли чинаслардан истифадә олундуғу һалда, Ш.Әскәров даһа чох мәнәсы олан чинаслар тапыб онлары ше'рләшдирди. Гачынлыг дөврүндә о, лүғәти тамамлады вә 1998-чи илдә "Азәрнәшр" 640 сәһифәлик бу китабы нәшр едиб охучуларын мұһакимәсинә верди. Бурада 2 мәнәлидан тутмуш 100 мәнәлија гәдәр чинаслар топланмышдыр. Мұәллиф өз тәдгигатларыны давам етдирир, һазырда о, 100-дән чох мәнәсы олан ифаделәрдән ибарәт мәнзүм чинас лүғәти үзәриндә ишләјир.

Шамил Дәлидағын һазырладығы "Азәрбајчан дилинин гафијә лүғәти" дилчи алимләр, тәдгигатчылар үчүн сон дәрәчә марағлыдыр. Хүсусән кәнч ша-

ирләр үчүн бу китаб гијмәтли мәнәздир. Белә бир китабын үзә чыхарылмасы илк вә кәрәкли тәшәббүсдүр. Китаб елми гајдада тәртиб олунмушдур, истәнилән сөзү дәрһал тапмаг олур.

"Догадәјмәзләр" китабыны шаирин узун илләрдән бәри апардығы сәмәрәли ахтарышларынын бәһрәси адландырмаг олар. Бурада верилмиш ше'рләрдә додағланан 9 һәрфин (б, в, м, п, ф, о, ө, у, ү) һеч бири ишләнмәмишдир. Чәсарәтлә демәк олар ки, Азәрбајчан әдәбијатынын һеч бир нүмајәндәси Шамил Дәлидағын јаздығынын онда бири гәдәр догадәјмәз ше'рләр јазмамышдыр, һәм дә бу догадәјмәзләрин әксәријәти әдәби јениликдир.

Һаггында сөһбәт ачдығымыз бу үч китаба халг шаири Нәби Хәзри јүксәк гијмәт верәрәк, бу әсәрләрдән диссертасијалар мұдафиә едилмәсини вә мұәллифә ән јүксәк фәхри адлар верилмәсини тәклиф етмишдир.

Шамил Дәлидағын сон илләр јаздығы "Кәлбәчәрин гәм дастаны, виран олмуш күлүстаны", "Лоғманын јадикары", "Вәтәнә кәрәкли оғул" китаблары да көркин әмәјин мөһсулудур. Онун 1999-чу илдә ишыг үзү көрмүш үч китабы - "Күрдчә-азәрбајчанча лүғәт", "Азәрбајчанча-күрдчә лүғәт" вә "Күрд дилинин гафијә лүғәти"нин бир шәхсин әмәјин бәһрәси олдуғуна инанмаг чәтиндир. Әмүр боју зәһни әмәклә физики иши өзүнә дост, сирдаш сечмиш Шамил мұәллим тез-тез өзүнүн чәтинликләри ичиндә кечмиш ушағлыг илләрини хатырлајыр. Бу хатирәләр онун "Дәлидағын шөһрәти" поемасында поетик мисралара чеврилмишдир:

Гуру габыг чырағымыз оларды,
Һиси, тозу евимизә доларды,
Чох јандырсам нәнәм инчик галарды,
Сөјләјәрди, оғул, дуруб сән дә јат,
Гој гонаға галсын бир аз еһтијат.

Тәк бачалы гарадамда олардыг,
Ортасында од-очағы галардыг.
Дөрд-беш ушаг бир јорғана долардыг,
Тәпикләшиб јорулмушуг, јатмышыг,
Белә-белә боја-баша чатмышыг.

Белимизә бағлајардыг самбағы,
Чәкилсәјди палтарын бир сачағы,
Әлли јердән төкүләрди јамағы.
Јенә үстдән көз мунчуғу тахардыг,
Бәднәзәри јандырддыг, јахардыг...

О илләри Шамил мұәллим һәсәд вә һәсрәтлә хатырлајыр. Ахы онда касыблыға, мөшәггәтә бахмајараг јурд адлы, вәтән адлы истинадкаһ, үмидкаһ варды. Инди бунлар узағларда, јадларын чајнағындадыр. Бу дөрдә дөзмәк, бу дәрди чәкмәк чәтиндән чәтиндир. Елә буна көрә дә Шамил Дәлидағ достларынын, әзизләринин тәләбини јеринә јетирмәди. Анадан олмасынын 70 иллик јубилејинин тәнтәнәли сурәтдә гејд олунмасына разылыг вермәди. һамыја ше'рлә чаваб верди:

Гәлбимдән кечәни нә вар билмәјә,
Дәлидағсыз һаггым јохдур күлмәјә.
Кәлбәчәрсиз һаггым јохдур өлмәјә,
Кедиб о дағларда күлмәлијәм мән,
Кедиб о дағларда өлмәлијәм мән!

Шамил Дәлидағ кечә-күндүз јазыб-јарадыр, ахтарышлар апарыр. 70 јашлы бу адамын кәнчлик һәвәсинә, дахилнәкәки ишыгдан ирәли кәлән шухлуғуна, дамарларына һопмуш вәтәнпәрвәрлијинә вә елчанлылығына һәјран олмаја билмирсән. Белә адамларсыз өмүрүн мәнәсы олмаз. Белә инсанларын шәхси нүмунәси олмаса һәјат өз адиллији вә јекнәсәглији илә бизи дәрхдырар.

Сәдагәт КӘРИМОВА

“САМУР”ДИН МЕКТЕБ

ХПЕЖ КЪУРБАН

Хпез Къурбан 1852-йисуз Къурагь райондин Хпезрин хуьре Сиркъидин хзанда дидедиз хъана. Гзаф дагъвиар хъиз Сиркъини кесиб итим тир. Хуси чили, мал-лапагди са жуьре яшамеш жедай мумкинвал гузвай. Къеве аклай вахтара ам кыл хуьз арандиз, шегьерриз фидай. А чавуз Бакуда гзаф лезги - яр яшамеш жезвай. Къурбан иниз сифте буба - дихъ галаз къвалахиз атанай. 1872-йисалай ам датлана Бакуда амукънай. 1893-йисалди ада ина къвалахнай. Хпез Къурбана Урусатдин ва Туьркиядин арада хъайи дяведани иштиракнай. Къалурай виклегвилериз килигна адаз къве орден ганай.

35 яшдавай итим яз Къурбан хуьруьз хкъезва, мехъерарзава ва мад яргъариз хъфизвач. Арабдалди клел-хъин чизвайвилей адал куьлуь къуллугъарни ихтибарзава. Са вахтунда адакай жуьмя мискиндин мужагъирни хъанай. Ятлани гъар йикъан кеспи лежбервал тир.

Адан къакъан суйди, акъуллу ихтилатри, веинлу ванци инсанриз гзаф таъсирдай. Гъавил - яй лезги хуьрерин жемьтди мел-мехъеррихъ адаз эвердай. Къурбана инсанар къватл жезвай чкайрал шиирар клелдай, чунгуьр ягъиз ма - нияр лугъудай, къурбан ва маса ктабар клелдай, вичин чирвилер къалурдай. Идалай гъейри ам хъсан лукъманни тир. Адаз гзаф къадар азаррин дарманар чидай. Адакай куьмек кландайбур къунши хуьрерайни къведай.

XX виш йисан сифте къилера Хпез Къурбан шаир хъиз сейли жезва. Лезги халкъдин члехи камалэгъли Алкъвадар Гъасан эфенди рагъметдиз фейила ада хъей шиир мецерай-мецериз физва. Ада А.Гъасан лезги халкъ патал гихътин панагъ, дамах, дагъ тиртла чирзава:

Терг хъана хъи, илимдин гъуьл,
Алатна чи Куьредин къил.
Атлудач мад вахъай гъич вил,
Алкъвадар Гъасан эфенди.
Вун хътин кас къежгъич чаз мад,
Къурбан патал я им инад.
Дуьньяда амукъда ви ад,
Алкъвадар Гъасан эфенди.

Къурбанан къелемдикай инсандикай, дуьньядикай, уьмуьрдикай веревирдер ийизвай ши - рар хкатзавай, инсанрини абур сиверай-сивериз, хуьрерай-хуьрериз агакъарзавай. Ада вичин шиирра фад-фад лугъузвай: Инсан! Вун гихътин куклушриз жакъ хъайитлани, вахъ гихътин девлетар хъайитлани - эхир сад я. Жемьтди къуьнерал къуна тухуда ва накъвадикай ваз гъамешалугъ къвал ийида. Гъакл хъайила вун инсан тирди рикелай ракурмир, писвал ийимир, девлетрихъ гелкъемир. Намус маса гана ваз члехи дережар клан жемир, инсанвилелди яшамеш хъухъ:

Пис крарив жемир ара,
Дуьньядин мал къватмир пара,
Эхир жеда чулав сура,
Эбед азаб яз амукъда.

Вири кесибри хъиз Къурбанани инкъилаб хушдиз къабулна. Анжах 30-йисара “гъурра” дивди мискинар чуклурунар, динэгълийрин геле къекъуьнар адаз хуш тушир. Ам муькуьбурулай тафаватлу кас тир. Гъа какахъай девирда ада чклизвай мискин гунгуьна кухтазва. Ам колхоздикни экечлзава. Адан патав дин гадра, лугъуз къезвайбур гзаф тир. “Зун са къуьзуь инсан я, - жаваб ганай шаирди, - къе ава, пака амач. Цийи, мублагъ уьмуьрдиз зун акси туш. Амма дин завай гадариз жедач”.

1944-йисуз Хпез Къурбан дустагъна. Адахъ ихътин тахсирар кутунвай: Жемьтдин арада гъулгуьла твазва, фашистар гъалиб жедайди тестикъарзава. Халкъдин арада чуклуьрзавай заем са куьнизи герек авачир кар я лугъузва. 1930-йисан Гъажи эфендидин бунтуна иштиракна. Хуьруьв динэгълийрин кыл я. Советрин гъукуматдиз акси рахазва.”

1944-йисуз къуна тухвайла ва Кеферпатан Кавказдин военный округдин трибуналди 8 йисан кар гайила Хпез Къурбанан 92 йис тир. Вични къве хва дяведа авай буба дустагъ авунай. Мад ам садазни акхунач, адан къилел вуч кар атанатла, садазни чир хъанач. Адан къвале авай вири затлар, шаирдин вири ктабар, дафтарар, къуръанар тухвана. Ятлани Хпез Къурбан халкъдин рикелай алатнач, адан азим эсерар багъа аманат хъиз халкъди къенин йикъалди хвена.

ЧИДА ЗАЗ

Инсанарин икъван пара рикл алай
Дуьнья карвансара тир члал чиди заз.
Риклер ава зурба-зурба къелеяр.
Эхир вара-зара жер члал чиди заз.

“Дуьнья туьклуьрда” лугъуз, “за пакамаз”
Фелекдивай буржар къада аламаз.
Садлагъана вири крар риклемаз
Саил тамам сура жер члал чиди заз.

Къуръанар, теспягъар, жузар, суьнетар,
Дустарини ийиз еке гъурметар.
Къизилдин амбарар, зурба девлетар
Тек къве йикъан чара тир члал чиди заз.

Хпез Къурбан вун дуьньядиз дуьз килиг.
Дуьнья хъурай кламай къадар ви къвачик.
Эхир са къуз къейила, накъвад вилик,
Тамам уьзуькъара жер члал чиди заз.

ГАТФАРИН ИХТИПАТРИКАЙ

ШЕЙТІАН АЛЦУРАРАЙ ТАР

Гатфарин лишанар видиз малум я: ракъини вичин чими нуьрар гул-гул хъана чилерал, дагъларал вегъеда. Вацлари герекатдалди авахъиз жур-жур мани яда. Тарарин тлуьрар дакъада. Амма гатфар алуькзавайдан хабар сифте-сифте чумал тара гуда. Адаз халкъдин арада “шейтлан алцурарай тар”ни лугъуда. Вучиз икл лугъуз - ватла квез чир хъун патал агъадихъ чна М.Айдунбекован гъикаядай са члук чапзава.

“Шейтлан алцурарай тар”, - лугъуда лезги халкъди чумал тараз. Адаз ихътин твар гунихъ галаз алакълу са къиса ава. Лугъуда хъи, дегъзаманайра зегъметдал гзаф рикл алай

са багъманчи хъана. Ада гъа - миша цийи багълар кутадай, ам тарарихъ лап рикливай, вичин кардин устад яз гелкъе - дай. Амма адан къунши шейтлан адал хъуьрез жедай.

- Ваз гъич са затни чидай - ди туш, - лугъудай шейтланди багъманчидиз.

Эхирни абур гъуьжет хъанай, лугъуда. Гъатна шейтлани багъманчи рекъе, са камаллу кас акваз. Фена абур рехъди, фена, фена, эхирни абуроз рекъин къережда экъечнавай са чумал тар акуна.

- Чумалар жедалди акъва - зин, абурун дад акуна, ахпа фиди чун, - лагъана шейтланди багъманчидиз.

Багъманчиди чумал таран веки тандилай гъил алтадна, хъипи са цуьк тупалай авуна, рази тушиз къил галтадна.

- Яргъалди гуьзетна кланда, - жаваб гана ада.

Шейтлан клевиз хъуьрена ва ада ягъанатдивди лагъана:

- Эй багъларайни майвай - рай къил акъатдай камаллу инсан! Ваз вилер авачни? Ваз гила - мад чумалар дигмиш жезвайди аквазвачни?

- Акл ятла гуьзлемиша, - лагъана багъманчиди.

Шейтланди гуьзлемишна. Са вацра... къе вацра... пуд вацра... Машмашар, пинияр, хутар вири гатуз дигмиш хъана, амма рекъин къереждавай чумал таран емишар эхирни яргъал зулуз дигмиш хъана.

Гъа икл чумал тара шейтлан алцурарай...

Мирзе АЙДУНБЕКОВАН
“Стлал Мусайиба цайи тар” гъикаядай.

4-ТАРС

230 ГАФ

АБУР ЛАБИАЛ СЕСЕРИН ГЪАРФАРАЛДИ КХЪИЗВА

Чи члала лабиал сесерин гъарфаралди кхъизвай азим гафар ава. Юкъван мектебда клелзавай аялри, гъаклни лезгидалди кхъизвайбуру и гафар кхъидайла четинвал члугвазвайди фикирда къуна чна квез са бязи чирвилер гузва.

Лезги члала лабиал ачух тушир сесерин къадар цлерид я: (Г°), (Гь°), (З°), (К°), (КК°), (Къ°), (Кь°), (С°), (Т°), (ТТ°), (Тр°), (Х°), (Хь°), (ЦЦ°), (Цл°), (Чл°), (Кл°). Чахъ и лабиал сесерин гъарфаралди кхъизвай 230 къван гаф ава. Ибурукай са паяр сифте лабиалламиш хъанвай, муькуь паяр къвед лагъай гъилера лабиалламиш хъанвай ачух туширбууралди кхъида. Лезги члала сифте лабиалламиш хъанвай ачух туширбуур эвелда кхъизвай 119, юкъва кхъизвай 72, эхирда кхъизвай 25 гаф ава. Къвед лагъай гъилера лабиалламиш хъанвай ачух туширбуур эвелда 4 гафуна, юкъва 19 гафуна кхъида. Лабиал лишан кхъин тавурла гафуни маса мана гуда. Месела: “къвал” (“обрыв”) гафуна лабиал в кхъин тавурла адакай “къал” (“прут”) жеда. Гъавилий лабиал сесерин гъарфаралди кхъизвай гафар чирун чарасуз я. Агъадихъ чна а гафарин сиягъ гузва.

СИФТЕ ЛАБИАЛЛАМИШ ХЪАНВАЙ АЧУХ ТУШИРБУР ЭВЕЛДА КХЪИЗВАЙ ГАФАР

Гва - иметса при ком-то
Гвадарун - ударить
Гвягъун - провести чем-либо, проводить
Гъвар - бревно
Гъвар - тесто с дрожжами
Гъварган - посуда, в которой хранится тесто
Гъведгъвеш - галька
Гъвел - крошка
Гъвергъвер - подснежник
Гъвечи - маленький

Звал - кипение
Звар - кружка
Звер - бег
Зверун - бегать
Ква - находится в чем-то, под чем-то

Квадарун - потерять
Кватун - спадать
Квахъун - чесаться
Квахъун - потеряться
Квягъун - издеваться
Кваг - петля
Квак - червь
Кван - добыча
Кван - частица - ка
Квар - кувшин
Кваса - человек с редкими усамы и бородой

Къвазун - стоять
Къвакъва - терн
Къвал - бок
Къвал - осадок
Къван - камень
Къвед - куропатка
Къвал - обрыв, круча
Къван - сени
Къван - столько
Къвати - коробка, шка-тулка

Къвед - два
Къвекъат - два слоя
Къвериклин - с о м н и - тельный
Къветхверар - двойняшки

Къветл - шахта
Къветлел - шнур у лаптей
Къвех - пах
Къвечхел - развилка
Къвечиларун - загибать
Къвечил хъун - загибаться

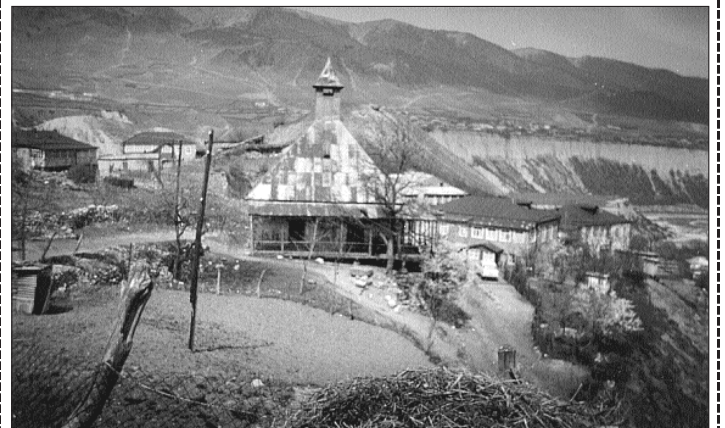
Кивагъ - ворон
Кивал - дом
Кивалакл - импорт (сорт яблок)

Кивалах - работа
Кивалба-квал - подряд дом за домом

Киварквалал - дятел
Киварквалал - круглый
Киварквал - булыжник
Киватл - ком, комок
Киватлал - группа
Кивач - нога
Кивачи-квачи - пешком
Кивач-къил - готовность
Киве - веселка
(Гуьгъ ама)

ЧИ ХУЬРЕР

ЗИНДАН МУРУГЪ

Кълар райондин къадим хуьрерикай садни Зиндан Муругъ я. Уьнуьгъ дередин клуьд хуьруьк акатзавай, вичихъ члехи тарих авай Зиндан Муругъдин твар къегъал лезгийрин макан хъиз тарихда гъатнава.

Шикил ягъайди: Лезги БЕГЪЛУЛ

“СУВАР” САД ЛАГЪАЙ ЧКАДАЛ АЛА

Къ ад-къанницуд ийс ида - вилик чи мел-мехъерар, мярекатар зурнейрин ван къилеллаз физвайди тир. Абуру чи риклер шадардай. Мелерик дишегълийри, итимрини саналди авазар лугъудай. Гьикъван хъсан ийсар тир...

Ингъе, умуър санал акъвазавач. Музыкада цийи, икъван гагди чи халкъди ишлемиш тавур алатар пайда хъана. Зурнедин, кфилдин, чуьнгуьрдин, тардин, чгагъандин чкадал кларнет, орган, гитара, саксафон, ванлу далдамар, синтезатор арадал атана. Чпихъ хас тир ве-

зыкадин алай аямдин стилда аваз кваллахзавайбур: “Ким”, “Къайи булах”, “Самур”, “Шад риклер”, “Ричал яд” ва масабур; лезги эстрададин диб мягкемарзавайбур: “Шагдагъ”, “Кард”, “Мурад” ва масабур; халкъдин манияр ва цийи манияр теблигъ ийизвайбур: “Сувар”, “Ая кам”, “Шагнабат”, “Штул”, “Лезги”, “Меъбарамд-хур”, “Шадвал”, “Лацу лиф” ва масабур.

Пуд лагъай жуьредин ансамблар генани гзаф я ва заз чиз абурун арада “Сувар” сад лагъай чкадал ала. Чи твар-ван авай шаир-

жегилрикай ибарат тир коллективди халкъдин манияр тамашачийрив пешекарвилдин рекъай вилкандалай вини дережада агакъарзава. Гъавилъй тамашачийри “Хъипи пешер”, “Силибирдин цуьк”, “Суна чан”, “Алагуьзлуь”, “Ша, Эмирбег”, “Дарман”, “Перизада” ва маса халкъдин манийрихъ гзаф хушвилелди яб акална. Руслан Давудогълуди, Роза Гъажимурадовади, Жамила Заловади, Решад Ибрагъимова манияр лугъудайла абурук ругъ акатзавай. Авайвал лагъайга, алай вахтунда чи музыкадал рикI алай гзаф лезгийри и маничийрал дамахзава. Абурукай жележегда лезги музыкадин гъетер жез мумкин я. Гъа и гафар музыкантрикай Заур Мусаеван, Афгъан Жамалутдинован, Къабил Керимован ва Чингиз Жамалутдинован гъакъиндайни лугъуз жеда.

РикI шадардай къвед лагъай жигъет ам я хъи, тамашачийриз Седакъет Керимовадин лезги музыка вилик тухунин кардик лайихлу пай кугазвай цийи манияр ван хъана. И манияр концертдиз атанвайбуру гзаф хушвилелди, гурлу капаралди къаршиламишна. Вучиз лагъайга, и манияр ми хъи лезги музыкадин материалдал билемиш жезва. Адан яратмишунриз лап дериндай хайи лезги му-

зин авай и алатри музыкадиз цийи рангар, цийи стилни гъана. Ятлани и дегишвилер чи са бязи композиторивай къатлуз хъанач ва абуру виликдай яратмишзавайвал, куьгъне къайдада чпин кваллах давамарна. Амма чпихъ члехи алакьунар авай, музыкадал рикI алай чи жегилар секиндив акъвазнач. Са вуч ятлани авуна кванзавайди къатгай абуру, лезги ансамблар тешкилуни хъагъуна. Гъа икI 1975-йисуз Дербентдин музыкальный училищеда Н.Шагъмурова лезги халкъдин алатрин оркестр тешкилна. Им вири Дагъус-танда члехи вакъидал элкъвена. Республикадин телевидениеди манияр оркестр галаз ягъизвай и ансамблдин концерттар гана.

Са шумуд ийс алатайдалай гуьгъуьниз, яни 1981-йисуз М.Агъабалаева ва гъевескар композитор Къ.Ибрагъимова “Ая кам” ансамбль туькьурна. 1988-йисуз Къагъриман Ибрагъимова чпихъ алакьунар авай чи жегил музыкантриз, манияр лугъудайбуруз лезги манидин дережа хкажун патал къуватар сад авуниз эвер гана. Адан гафарин ван хъана ва чи хуьрера сад-садан гуьгъуьналлаз цийи ансамблар арадал атана. Гъа икI цийи тварар, цийи манияр, шумудни са гъевескар композиторар пайда хъана, чи милли музыка, мани мадни вилик фена.

Чи жегилри пуд жуьредин ансамблар туькьурна: халкъдин му-

журналист, кхъираг, гъевескар композитор С.Керимовади арадал гъайи ва регъбервал гузвай, и мукъвара вичин 5 йис тамам жезвай “Сувар” ансамбль икъван машгъур хъун себебсуз туш. Чи халкъдин манияр “Сувар”ди рикI алаз, пешекарвилелди тамамарзава. Коллективдик акатзавай маничийри ва музыкантри халкъдиз лугъуз тежедай къван члехи къул-лугъ ийизва. Ансамблдин цинин ийсан 29-апрелдиз Бакудин Приморск поселокда къиле фейи концерт идаз мадни са субут я.

Къве жигъетди рикI шадарзава. Сад лагъайди, музыкадал гзаф рикI алай, чпихъ алакьунар авай

зыкадин тебиат гъисс авун ва халкъдин манияр раиж авун хас я.

“Сувар”дин и мукъвара къиле фейи концертдай малум хъайивал, коллективдин агалкъунар къвердивай генани артух жезва, адан маничийрни музыкантар пешекарвилдин жигъетдай вилик физва. Виридалайни рикIиз хушди ам я хъи, коллективди, са ни ятлани атана чи вилик акъвазнавай члехи меселаяр гъялунал вилер алаз акъваз тавуна вичин кваллах къилиз акъудзава. Гъа и рекъайни “Сувар” маса ансамблрив гекъигайла сад лагъай чкадал ала.

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА,
Баку.

ШӘКИЛ - СОРГУ

XX эсрин эввэлләриндә чәкилмиш бу шәкилдәки адамлар Хачмаз районунун Гымыл гышлаг кәндинин сакинләри иди. Онлар һаггында мәлуматлары оланлардан редаксиямызла әләгә сахламагы хаһиш едирик.

КІЕЛДАЙБУРУЗ!

Чпихъ гзаф члехи тарих авай лезгийр къадим-вални хайи адетар кевелай хуьзвай халкъарикай я. Гъа и кар фагъумна чаз чи халкъдин уьмуьрдиз, адан майишатдиз талукъарнавай музей туькьуриз кванзава. Лезгийрин халичаяр, сумагар, сун пекер, чепедикай ва металдикай раснавай къапар, нехишралди девлетлу тир безекдин затлар ва маса зерятар къецепатан улкъвейра гъилъй-гъилиз фидай. Гъа ихътин ирс, тарихдин ва яшайишдин рекъай халкъдин ацукъун-къарагъун мадни мукъувай чирун патал музей туькьурин чарасуз я. Им чи ругъдин ва медениятдин ивирар хуьн патал дамахдин карни я.

Музей туькьурин патал чаз куьмек гуз кванзавай ксаривай редакциядихъ галаз алакъа хуьн талабзава чна.

“САМУР”

ОБЪЯВЛЕНИЕ

При редакции газеты “Самур” создается музей национальной культуры лезгин. Первыми экспонатами в музее будут куклы в национальных костюмах. С этой целью редакция объявляет конкурс на лучшую куклу в национальном лезгинском костюме. Никаких ограничений в выборе размера куклы или материала для изготовления - нет. Авторы лучших работ ждут призы от газеты “Самур”.

Подробнее о конкурсе можно узнать по тел: 32-92-17.

Е’ЛАН

Редаксиямыз Баку, Сумгайыт, Гусар, Хачмаз, Губа, Гәбәлә вә Исмайллы шәһәрләриндә “Самур” гәзетинин әлдә сатышы илә мәшгул олмаг истәјәнләри ишә дә’вәт едир.

Әләгә телефону: 32-92-17.

Гәзетимизин нөвбәти сајы 2001-чи илин мајын 30-да чыхачагдыр.

“САМУР”

Главный редактор
Седает Керимова

Адрес редакции:
370146, Баку,
Метбуат проспекти,
529-й квартал ком № 101.
Телефон: 32-92-17
Факс 32-92-17

Расчетный счет
15233070000
1-й Ясамальский филиал
ОУАБ г. Баку
код 200037
ВОИН 130024708

Газета
зарегистрирована в
Министерстве Печати и
Информации
Азербайджанской
Республики. Рег. № 78

Тираж: 2000

Сифариш 1901

Индекс: 0258